

Biblické skalní plastiky neznámého velkomoravského chrámu

Antonín Galatík, Olbrachtova 1193, Otrokovice a Jan Galatík, Žitná 17, Rohatec

Úvod

Nedaleko místa nálezu kamenného stolce moravského vladaře, popsaného v předešlém sdělení⁽¹⁾, se nachází asi 5-8 m vysoké pískovcové stěny, které nesou stopy kamenického opracování. Na nich se nachází i velmi starobylé plastiky zřejmě s biblickou tematikou. Jiná, jednodušší plastika, zobrazující pravděpodobně Božskou Trojici s dobře zachovalou postavou Krista s rozepjatými pažemi, je nedaleko v jakési nice vysekané do bloku pískovce, který byl zřejmě součástí menší obytné stavby v tomto skalním opevnění. Ve vzdálenosti asi 200m západním směrem se nalézá vyšší a širší pískovcová stěna, která také nese stopy kamenického zpracování a zvláštní „výzdobu“ kruhovými otvory, je popsána v samostatném sdělení.

Situování a datování objektů

Popisované plastiky jsou součástí rozsáhlého ohrazeného skalního opevnění v chřibských lesích, na kopci Šindelná. Zde bylo nalezeno sídelní sedadlo velkomoravského panovníka, datované stingovaným futharkovým nápisem na šesté až osmé století po Kr.⁽¹⁾ Že pro tato díla platí stejné datování je velmi pravděpodobné, neboť i v průčelí větší z obou skalních stěn a také na jedné z plastik se nachází podobný znak futharková abecedy. Popisované skalní plastiky byly zřejmě vytvořeny v období mezi roky A.D. 600 až 800.

Popis a struktura skalních plastik

Pískovcové plastiky mají patinu stáří a působí jako přirozená součást skály, takže náhodní pozorovatelé je zřejmě pokládali za přírodní artefakty. V chřibských skalkách se nachází řada lidmi i přírodou zajímavě vymodelovaných povrchů, ovšem zde je takové množství smysluplných objektů a technických detailů že je to velmi pravděpodobně dílo lidských rukou. Provedení plastik je hodně stylizované a mnohé původní detaily zmizely nebo je poškodila eroze. Naštěstí byly trochu chráněny před vlivem počasí, protože se nalézají v zahlobených výklencích, tvarem přizpůsobených obrysu skalního bloku. Jsou vymodelovány do svislých stěn ve dvou sousedních, skalní průrvou rozdělených kusech pískovcové skály (obr. 1 a 2.). Povrch plastiky zejména v horní části má i zbytky nánosů vápenného nátěru, které dokazují, že v původním provedení byla nabílána, a možná i barevně upravena.

Ve spodní části, mezi plastikami kam zasahuje skalní průrva, je zaoblený kus vystouplé skály, snad pozůstatek podstavce bývalého oltáře. Výklenek spojený s průrvou mezi skalami, kterým se dalo i vystoupit na vrchol skalek, mohl sloužit i jako sakristie, jestli byl oltář orientován, podle starobylého zvyku, směrem na východ. Mezera mezi skalisky umožnila přírodní osvětlení uvnitř stavby. Ve spodní části jsou v ní výklenky pro sedadla, nebo sochy a výše na obou stranách jsou pravidelná kruhová zahlobení, zřejmě pro uchycení nějaké dřevěné konstrukce „okna“. Dnes tu stojí i kmen uschlého stromu.

U pravé plastiky je ve stěně dobře zachovalá „kropenka“ (obr. 3), zahlobená miskovitá nádobka na vodu. Vlevo nad symbolem hada je ve stěně mělké zahlobení, jehož tvar ukazuje že tu mohl být vložen kříž (obr. 12).

Levá plastika je velmi působivá (obr.4). Je provedena technikou kombinující vystouplý i zahlobený reliéf. V levé části, něco pod polovinou výšky, vystupuje z hmoty kamene výrazný rovnoramenný kříž, jednoznačný symbol ukřižovaného Krista. Příčné rameno kříže jakoby dělilo obraz na dvě tematicky odlišné části. Skulptury ve spodní části jsou provedeny pouze technikou negativního zahlobení, jakoby dovnitř obrácenými reliéfy. V nejspodnější části je dutina s okrouhlou spodní částí, z níž šlehají mohutné negativně

formované „plameny“ se zašpičatělými vrcholky. Pod ní je v podlaze miskovitě zahloubení, v němž mohl hořet oheň i jako součást osvětlení. Z plamenů vystupují tři okrouhlé „hlavy“, z nich jedna, která je nejvíce vlevo, má naznačen profil lidské tváře a krku. Je otočena k levé straně. Pod nimi, na okraji i uvnitř plamenů, jsou další kulovité „hlavy“ menšího průměru jakoby částečně strávené ohněm. Spodní část plastiky přechází do zmíněného miskovitě zahloubení ve skále které mohlo případně obsahovat vloženou nádržku na olej nebo tuk a sloužit jako svítlna. Na takové využití ukazuje dosud patrné zčernání ve spodu plastiky. Od kříže směrem vpravo se nahoru i dolů rozšiřuje prázdná trojúhelníková plocha, která výrazně odděluje horní a dolní prostor a možná naznačuje nepřekonatelnost hranice mezi nimi. Těsně pod křížem jsou slaběji viditelná, ale zřetelná dvě písmena. První, ve tvaru velkého „A“, leží více vlevo, nad ním vpravo, mezi rameny kříže, je písmeno „Ω“ ve tvaru podkovy s neuzavřenou spodní částí (obr. 5.). I když jsou jen slabě patrná, tato zřetelná písmena jsou přesvědčivým důkazem, že plastiku skutečně vytvořila lidská ruka. Nad křížem jsou opět kruhové „hlavy“. Profil tváře je zase naznačen jen u jedné z nich, nalézající se mezi rameny kříže, vpravo nahoře. Tato tvář je otočena směrem vzhůru. Jak plastika postupuje vertikálním směrem, mění se technika skulptury z negativního zahloubení na pozitivní reliéf, vystupující nad povrch obrazu. Kruhový tvar „hlav“ se navíc postupně různě deformuje, dostává nepravidelné obrysy až se rozplyne jakoby na tvar oblaků. Pozoruhodná je pravá horní část plastiky (obr. 6). Je to jakési zobrazení města s hradbami a 12ti kruhovými "okny". Snad se jedná o znázornění biblického „nového Jeruzaléma“, který podle Apokalypsy má dvanáct bran ve tvaru perel.

Zdá se, že jde o vyobrazení „Posledního soudu“ k textu závěrečné knihy Bible, Apokalypsy, kde jsou následující slova (Zjevení sv. Jana, 21, 6-8): *„Já jsem Alfa i Omega, počátek i konec. Tomu, kdo žízní, dám napít zadarmo z pramene vody živé. Kdo zvítězí, dostane toto vše; já mu budu Bohem a on mi bude synem. Avšak zbabělci, nevěrní, nečistí, vražedci, cizoložníci, zaklínači, modláři a všichni lháři najdou svůj úděl v jezeře, kde hoří oheň a síra“.*

Mikroskopické posouzení povrchu ukázalo, (obr. 14 – 20) že plastika byla natřena vápnem a že ve své struktuře obsahuje velkou příměs vápna a částečně i cihelné drti. Výskyt antuky ve velkomoravské maltě je archeologům dobře známý fakt. Je tedy možné, že srelief byl vytvořen ve vrstvě malty, nanesené na rozpraskanou a sochařsky nepoužitelnou skalní stěnu. Pravá plastika (obr.12.) má trochu jednodušší provedení. Zobrazuje esovitě zatočeného hada, nebo draka, ovíjejícího snad kmen stromu pokrytého jakousi sítí, která se zdá symbolizovat že drak je spoután. Ve spodní části je síť upoutána stylizovaným znakem vládce, kosočtvercem, jaký se nalézá i na nedalekém kamenném sedadle a také v průčelí sousední skalní stěny palácové stavby. Hlava hada s vyznačenou čelistí má nad sebou polygonální hladkou plochu, v jejímž středu je vidět poškození. Povrch je světlejší a vypadá novější, zřejmě byla odlomena jeho detailní struktura a nyní chybí. Ve stěně vlevo je zachovaná již zmíněná kropenka a zcela nahoře je vyhlouben stylizovaný trojlístý tvar, v jehož středu je otvor, snad pro vložený šperk (Obr. 11.). Trojlístek je tradiční symbol nejsv. Trojice který zavedl sv. Patrik, to může dokládat iroskotský vliv.

Dole napravo je podélné obdélníkové zahloubení, mohl tu být snad umístěn vedlejší oltář. Vlevo ve spodku plastiky je jakýsi podélně zvlněný a rozvětvený „provazec“, zřejmě náznak sítě z lan. Nad plastikou jsou dvě prázdné niky, které mohly obsahovat nějaké vložené předměty.

Na pravé straně je skalní blok z části oddělen prasklinou ve které jsou hlubší otvory a budí dojem víka zazděné komory (obr.7.). Bližší prohlídka ukazuje, že přední stěna je v několika místech monolitně spojena se skalním blokem ale není vyloučeno, že byla přiložena a přitmelena ke skalnímu bloku. Prostor za ní si proto zaslouží bližší průzkum.

Symbolika zlého ducha v podobě hada se vyskytuje v Bibli mnohokrát a plastika tak může vyjadřovat různá místa Starého, nebo i Nového zákona. Vzhledem k obrazci (snad pečeti) nad hlavou hada a jeho spoutání, se zdá příhodný text opět z Apokalypsy, Zj. 20,2.: „Zmocnil se draka, toho dávného hada, toho d'ábla a satana, na tisíc let jej spoutal, uvrhl do propasti, uzamkl ji a zapečetil, aby již nemohl klamat národy, dokud se nedovrší těch tisíc let. Potom musí být ještě na krátký čas propuštěn“.

To je nepřímá podpora datování na 5. až 6. stol., protože po rozpadu římského impéria a velkých společenských změnách doprovázejících stěhování národů, byla mezi křesťany velmi živá představa blížícího se konce světa a očekávání naplnění apokalyptických proroctví z knihy zjevení sv. Jana, což se může odrážet v tematice obou biblických plastik.

Obsah plastik je však ve shodě i s invokacemi benediktínské řádové medaile (1. Ať je sv. kříž vždy mým světlem, 2. Ať mne drak nikdy nesvede). Také rovnoramenné provedení kříže a použité latinské znaky písmen alfa i omega nasvědčují tomu, že jde o vliv misie Benediktinů jejichž tzv. medailový kříž (mylně pokládaný za mýtní kámen) a možná i hřbitov se snad nalézají na nedaleké lokalitě zvané Mýto.

Ve spodní části větších skalek, na úpatí svísele zarovnaných pískovcových stěn, jsou patky pro uchycení trámů podlahy (obr. 13.) a v horní části i bočních stěnách zase stopy po zahloubení nosníků stavební konstrukce, která zřejmě kopírovala tvar skály. Je to zřejmý doklad, že skály kdysi tvořily čelní stěnu prostorných, pravděpodobně dřevěných přístaveb. Z nich ta o něco menší, s přední stěnou vyzdobenou plastikami, byla pravděpodobně dosud neznámým a na tu dobu jistě velkým a významným křesťanským chrámem. Přibližné rozměry zastavěného prostoru byly 12 x 8 m. Taková stavba by měla kapacitu pro 250 až 300 osob. Širší stranou chrám přiléhá ke skalním stěnám. Vzdálenost k protilehlé zdi je možno odhadnout ze zbytku navážky vyrovnávající podlahu a z polohy skupiny větších kamenů, které pravděpodobně tvořily základy protilehlé dřevěné zdi. Tyto kameny, nebo spíše menší skalky byly současně využity ve svažitém terénu jako nosná zeď zřejmě dalších menších obytných staveb, ležících pod úrovní podlahy chrámu. Popsané plastiky byly umístěny poněkud asymetricky, vlevo mimo delší osu stavby. Na pravé straně je ve spodní části podélné zahloubení pravouhlého tvaru kde by mohl být umístěn i vedlejší oltář. Zahloubení je provedeno do zmíněného plochého kamene, budícího dojem že je přízděný, snad jako víko nějaké (snad pohřební?) komory. To ovšem by musela muset ověřit zkušební sonda.

Je významné, že v sousedství tohoto chrámu se nachází kamenný trůn nesoucí symbol vladaře a schránky tvarem přizpůsobené vladařským insigniím, rohu pomazání a tzv. labaru. A nedaleko je stěna bývalé palácové stavby, obsahující jakousi kolíkovou kartotéku s primitivní mapou Velké Moravy. Celé okolí nasvědčuje tomu, že šlo o dobře opevněné místo, s vydatným zdrojem vody, které tvořilo klíčovou součást chřibské soustavy opevnění a leželo na dohled od tzv. Králova stolu, intronizačního kamene moravských králů. Neodbytně se nabízí myšlenka, že tady možná leží ta dosud nelokalizovaná stará Rostislavova pevnost zvaná též Grad Morava, a snad izbytky titulárního chrámu arcibiskupa sv. Metoděje, do jehož zdi měl být i pohřben.

Závěr

V jednom z chřibských skalních opevnění se nachází starobylé křesťanské plastiky vymodelované do pískovcové stěny, která zřejmě kdysi tvořila přední zeď sakrálního objektu. Na základě futharkového znaku, stingovaného kosočtverce značícího přehlásku „Ng“, která má i slovní význam hlavy rodu, bylo určeno, že některé zdejší objekty mohly být vytvořeny nejdříve na začátku šestého století, když se začalo stingování používat a nejpozději kolem roku 800, kdy byl tento znak z futharku vypuštěn s jinými, již nepoužívanými přehláskami.

Může se tedy jednat o nejstarší památky křesťanského umění, které se nalézají v naší republice.

Plastiky nesou stopy naivního umění, ale jejich kompozice ukazuje na výbornou znalost bible. Autor byl zřejmě duchovní osobou, na kterou zvláště zapůsobila poslední kniha Bible, Zjevení sv. Jana, zvaná Apokalypsa. Je známo, že křesťané v prvních stoletích a pak v době po rozpadu Římské říše, žili v očekávání blízkého konce věků, kdy na určitou dobu má nabytí zlo větší moc a kterou ukončí druhý příchod Kristův a Poslední soud. Takové téma je zřejmě předmětem obou plastik. Podobné téma však mají i invokace na řádové medaili bratři Benediktínů, co spolu s rovnoramenným provedením kříže a dobou vzniku napovídá jejich možnému autorství. Reliéfy jsou zčásti provedeny originálním způsobem, u kamenných plastik snad dosud neznámým, podobajícím se rytí kamejí. Je to negativní zahloubení obrazu, kde reliéf je obrácen dovnitř kamene. Takový postup je však použit pouze u spodní poloviny jedné z plastik, ostatní jsou provedeny technikou vystouplého reliéfu.

Vyobrazení je provedeno do materiálu podobnému pískovci, ale s velkým obsahem vápna a přísadou cihelné drti, tedy zřejmě z malty uměle nanesené na přírodní skálu. Plastiky byly přizpůsobeny tvaru a velikosti skalních bloků, ale jsou do nich zapuštěny ve vyhloubených výklencích. Ke skalním stěnám byly zřejmě uchyceny trámy stavby, tedy tvořily jakousi čelní nosnou zeď která určila výšku a rozpětí střechy. Takové přizpůsobení tvaru a velikosti k rozměrům skalních bloků vykazují i ostatní stavby nacházející se v této lokalitě.

Vysekané patky pro uchycení dřevěných nosných konstrukcí podlahy, zachovalá kropenka v boční stěně, symbol božské Trojice ve tvaru trojlístku a zahloubení pro nosníky střechy dokazují, že plastiky jsou zřejmě zbytkem výzdoby dosud neznámého moravského křesťanského chrámu, nejpozději z období šestého až osmého století po Kristu. Zbytky základů protilehlé stěny ukazují, že chrám měl rozměry asi 12x8m, takže mohl pojímat asi 250 až 300 věřících. Nalézal se ve významné pevnosti, ve které kamenný trůn s insigniemi krále a mnohé další stopy ukazují na sídlo vladaře z období velké Moravy.

Literatura

1. A.Galatík, J. Galatík, *Kamenné sedadlo zřejmě velkomoravského velmože v Chříbech*, 2004, Sborník *Archeologie Moravy Slezska*, str.113 – 116.
2. A.Galatík, J. Galatík, *Stopy moravské historie na chříbském kameni Králův stůl*, 2005, v tisku

Obr. 1. Pohled na chřibské skalky s biblickými plastikami od východní strany.

Obr. 2. Pohled na skalní stěny s biblickými plastikami od severozápadu.

Obr. 3. Detail výklenku „kropenky“ ve stěně pravé niky s plastikou.

Obr. 4. Pohled na levou plastiku, zřejmě znázorňující Poslední soud. Celková výška je kolem 170 cm a největší šířka asi 80 cm.

Obr.4a. Stylizovaný náčrt jednotlivých detailů plastiky.

Obr. 5. Detaily lidských hlav v „plamenech“ a stop písmen Alfa a Omega vyznačených pod křížem.

Obr. 6. Zhloubení „hlav“ postupně přecházející na vystouplý relief a snad obraz opevněného města s věží nad oblaky (biblického „nového Jeruzaléma“).

Obr. 7. Ve spodní části průřvy mezi plastikami je zřejmě uměle rozšířený prostor, ve kterém mohl být umístěn oltář. Po obou stranách jsou ve stěně nabílené výklenky.

Obr. 8. Detailnější pohled do prostoru předpokládaného presbytáře.

Obr. 9. Pravá plastika, celkový pohled ukazující prázdné horní niky, obdélníkové zahloubení pro boční oltář ve spodní části a snad „zazděnou komoru“ na skále vpravo.

Obr. 10. Kameny v „oltárním“ prostoru byly spojovány maltou, která je dosud částečně zachovaná.

Obr. 11. Zobrazení trojlístku se středovým otvorem, v němž mohl být i vložen nějaký šperk, ukazuje na možný iroskotský vliv, autorství takového symbolu božské trojjedinosti je přisuzováno sv. Patrikovi.

Obr. 12. Detail „spoutaného hada“ s pečetí a kosočtvercovým znakem velmože ve spodní části. Tvar zahloubení napravo od kropenky napovídá, že v něm mohl být uložen větší kříž.

Obr. 12a. Stejný pohled se zvýrazněnými detaily a vyznačeným vloženým křížem.

Obr. 13. Patky pro trámy podlahové konstrukce, vysekané ve spodní části větší skalky, zbytku palácové stavby, která leží asi 100m vpravo od chrámu.

Obr. 14. Zbytky vápenného nátěru na povrchu plastiky jsou nejvíce zachovány v její horní části pod skalním převisem.

Obr. 15. Jiná část plastiky se zbytkem vápenného nátěru. Je zřejmé, že tu nastala migrace vápna z výše položených částí plastiky, odkud je téměř smyto, s výjimkou nejhlubších míst.

Obr. 16. Asi 7x zvětšený detail struktury zbytku vápenného nátěru.

Obr. 17. Erozí obroušený povrch křížku odhaluje úlomky hnědočervené cihelné drti a kousky vápna, použité při výrobě malty z níž plastika byla zřejmě vytvořena.

Obr. 18. Při větším zvětšení erodovaného povrchu jsou dobře patrná hnědočervená zrna cihelné drti a značný obsah přimíseného vápna.

Obr. 19. Asi 15x zvětšený povrch plastiky. Na levém okraji je snad úlomek antuky, který vlivem eroze vystoupil nad povrch, podobně jako krystalky křemenných zrněk a ohlazené valounky písku. Jsou dobře viditelné i zbytky nátěru vápnem.

Obr. 20. Odlomená část přizdívky odkrývá jakoby zazděný blok jemnozrného pískovce který se zdá být kamenicky zpracovaný. Materiál „malty“ je místy napaden mechovým náletem a zbarven zeleně.